

Սաթենիկ ՍԱՐՈՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**ՆԵՐԱԿԱ ԺԻՏՄԱՆ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՒՄԸ ԲԱՌԱՅԻՆ
ՄԻՋՈՑՆԵՐՈՎ**

Հաղորդակցման մեջ ներակա ժխտումը կարևոր ու անփոխարինելի դեր ունի և դրսևորվում է լեզվի փարբեր մակարդակներում: Սույն հոդվածում քննության է առնվում ներակա ժխտման արտահայտումը՝ ոչ բացահայտ ժխտական իմաստով բառերի միջոցով: Ժխտման արտահայտման բառային միջոցների բազմակողմանի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս վերհանել ներակա ժխտման բնորոշ իմաստային առանձնահատկությունները, ինչպես նաև դասակարգել դրանք ըստ ներակայության աստիճանի՝ ամբողջովին ներակա և մասնակի ներակա: Այս դասակարգումը հիմնված է ներակա ժխտական իմաստով բառերի բառարանային բացատրությունների վերլուծության վրա:

Բանալի բառեր. ներակա ժխտում, ժխտական ցուցիչ, ժխտական իմակ, ներակայության աստիճան, ամբողջովին ներակա, մասնակի ներակա, բառարանային սահմանում

Լեզվաբանական տարբեր գիտակարգերի զարգացմանը զուգընթաց՝ իմաստագործաբանական հարցերի շարքում կարևոր տեղ է զբաղեցնում իմաստային ժխտումը: Ժխտմանը նվիրված գոյություն ունեցող ուսումնասիրություններում, հիմնականում, քննվում են ժխտման բացահայտ միջոցները /Jespersen, 1942; Chomsky, 1969; Quirk, 1985; Ladusaw, 1992 և ուրիշներ/: Ժամանակակից լեզվաբանության մեջ առավել կարևորվում է ժխտման՝ հատկապես ներակա միջոցների քննությունը, քանի որ դրանց ճիշտ կիրառումն անհրաժեշտ նախապայման է խոսքային հաղորդակցման ընթացքում տեղեկության փոխանցման արդյունավետության, ինչպես նաև խոսակցի կողմից դրա ճիշտ ընկալման համար:

Հաղորդակցման գործընթացում ներակա ժխտման դերն անփոխարինելի է այն առումով, որ վերջինիս կիրառմամբ խոսողը կարողանում է ժխտել որևէ միտք, փաստ կամ մերժել ինչ-որ առաջարկ՝ խուսափելով ուղղակի ժխտումից և չկիրառելով բացահայտ ժխտական բառեր. բառեր, որոնք պարունակում են ժխտման բացահայտ ցուցիչներ՝ “no, not” և այլն («ոչ», «չ»):

Սույն հոդվածում քննության ենք առել ներակա ժխտման բառային արտահայտումը, ուսումնասիրության ենք ենթարկել վերջինիս դրսևորման իմաստագործաբանական առանձնահատկությունները խոսքային միջավայրում:

Հայտնի է, որ բառային մակարդակում ժխտումն արտահայտվում է թե՛ արտակա և թե՛ ներակա եղանակներով: Առավել լայն տարածում ունեցող արտակա ժխտում պարունակող միջոցներ են ժխտական բառերը. անգլերենում դրանք անվանվում են՝ “negators” – «ժխտիչներ», “negative markers” – ժխտական ցուցիչներ: Ներակա ժխտական իմաստով բառերն առանձնանում են այն հատկանիշով, որ դրանցում ժխտականությունը բացահայտ չէ: Ժխտական ներիմաստով բառերի շարքին են պատկանում նախ և առաջ այնպիսի մակբայներ, ինչպիսիք են՝ *seldom, rarely, scarcely, hardly, barely* և այլն: Նշված մակբայներն ունեն լայն կիրառություն և նախադասության մեջ ինքնուրույն գործածության դեպքում ունեն ժխտական իմաստ. նկատենք, սակայն, որ ժխտական բառի հետ դրվելու դեպքում այս մակբայները ստանում են հաստատական իմաստ. օրինակ՝ *not seldom, not rarely* նշանակում են՝ *often; not late* նշանակում է *early* և այլն: Նշվածը վերաբերում է ոչ միայն թվարկված մակբայներին, այլև ներակա ժխտական իմաստով այլ բառերի (*not far = near, not late = early, not dirty = clean, not close = open*):

Ցանկացած լեզվական կարգի վերլուծության համար նախ և առաջ հարկավոր է որոշակիացնել, թե ինչ է ենթադրում այս կամ այն լեզվամիավորը, տվյալ դեպքում բառը կամ ամբողջական բառային շղթան: Բառը գաղափար է արտահայտում որևէ առարկայի, գործողության կամ իրականության երևույթների վերաբերյալ, դրանում զուգորդվում են հնչյունական, իմաստային և քերականական հատկանիշներ: Բառից ավելի մեծ միավոր է բառակապակցությունը, այնուհետև նախադասությունը և տեքստը, վերջիններն էլ կազմում են որոշակի աստիճանակարգ՝ փոքրից դեպի մեծը և դրանցից յուրաքանչյուրն իր ուրույն դերն ու նշանակությունն ունի լեզվում և խոսքում: Լինելով համեմատաբար ավելի փոքր միավորներ, բառերը բավական մեծ դեր են կատարում իմաստի արտահայտման գործում: Ավելին, բառերի ընտրության մեջ «ուշադիր» լինելու դեպքում, դրանք կարող են որպես արդյունավետ գործիք ծառայել խոսողի հաղորդակցական նպատակներն իրագործելու համար:

Ներակա ժխտական իմաստ պարունակող բառերն ուսումնասիրվել են տարբեր լեզվաբանների կողմից /Klima, 1964; Fodor, Katz, 1964; Clark, Lucy, 1975; Horn, 1989 և ուրիշներ/, սակայն դրանց իմաստային կառուցվածքն ու դերը չեն ենթարկվել առանձնահատուկ քննության և, թերևս այդ է պատճառը, որ ներակա ժխտում արտահայտող բառերի տարբերակումը մինչ օրս հստակ կերպով հիմնավորված չէ:

Ժխտական ներիմաստով բառերի ժխտական իմակը բացահայտվում է բառարանային բացատրությունների քննության միջոցով, որի համար մեր հոդվածում կիրառել ենք բառարանային սահմանումների մեթոդը, ինչպես նաև բաղադրական վերլուծության մեթոդը: Ժխտական նե-

րիմաստով բառի բառարանային սահմանման մեջ, սովորաբար, առկա է ժխտական բաղադրիչ կամ ցուցիչ, որի միջոցով արտահայտվում է ժխտական իմաստ: Հայտնի է, որ ժխտում արտահայտող ամենալայն կիրառություն ունեցող մասնիկը *not* ժխտական ցուցիչն է, որը, որպես կանոն, առկա է ներակա ժխտական իմաստով բառերի գերակշռող մասի իմաստային կառուցվածքում: Բառարանում *not* բառը սահմանվում է հետևյալ կերպ.

- not* adv. 1. used to form the negative of the verbs *be*, *do* and *have* and modal verbs like *can* or *must* and often reduced to n't;
 2. used to give the following word or phrase a negative meaning, or to reply in the negative;
 3. used after *hope*, *expect*, *believe*, etc to give a negative reply;
 4. or ~ used to show a negative possibility;
 5. used to say that you do not want sth. or will not allow sth. /OALD, 2006/

Ինչպես կարելի է նկատել, այս բառի ժխտականությունը բացահայտ կերպով արտացոլված է վերջինի բառարանային սահմանման մեջ, բոլոր իմաստներում: Բացահայտ ժխտում արտահայտող լայն կիրառություն ունեցող բառեր են նաև *never*, *nothing*, *nobody* և այլն: Դրանք ունեն հետևյալ բացատրությունները.

- never* adv. 1. not at any time; not on any occasion;
 2. used to emphasize a negative statement instead of 'not';
 excl. (informal) used to show that you are very surprised about sth. because you do not believe it is possible. /OALD, 2006/

- nothing* pron. 1. not anything; no single thing;
 2. something that is not at all important or interesting. /OALD, 2006/

nobody pron. no one

noun a person who has no importance or influence. /OALD, 2006/

Ինչպես նկատում ենք, այս բառերի ժխտականությունը բացահայտ է և արտահայտված է «ժխտիչների» միջոցով:

Բառարանային բացատրություններում ժխտական իմաստը կարող է արտահայտված լինել նաև բառակազմական միջոցներով՝ ժխտական ածանցների միջոցով (*a-*, *ab-*, *anti-*, *contra-*, *counter-*, *dis-*, *de-*, *in-*, *ir-*, *il-*, *im-*, *mal-*, *mis-*, *un-*, *under-*, *non-*, *-less*): Շատ ժխտական ներիմաստով բառերի բառարանային բացատրություններ տրվում են հենց նշված նախածանցների միջոցով: Այսպես՝ *deaf* բառն ունի հետևյալ բառարանային բացատրությունը.

- deaf* adj 1. unable to hear at all or to hear well;
 2. not willing to listen or pay attention to sth. /OALD, 2006/

Ինչպես տեսնում ենք, նշված բառի թե՛ առաջին և թե՛ երկրորդ իմաստները ժխտական ցուցիչ են պարունակում. այստեղ ժխտականությունն արտահայտված է մի դեպքում ժխտական նախածանցի միջոցով (*unable*), մյուս դեպքում՝ (*not*) ժխտական բառի միջոցով:

Ներակա ժխտական իմաստ արտահայտող բառերի բառարանային բացատրությունները հաճախ պարունակում են նաև *without* բառը կամ *with no* կապակցությունը, որը որպես ժխտական բաղադրիչ է հանդես գալիս: Մեր ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այն ավելի հաճախ հանդիպում է ածականների կամ մակբայների բառարանային բացատրություններում (*bald, azoic, deserted, freely* և այլն): Օրինակ՝ *bald* բառի բառարանային սահմանումը հետևյալն է՝

bald adj. 1. having little or *no* hair; without any of the usual covering. /OALD, 2000/

Ինչպես կարելի է նկատել *bald* բառի սահմանման առաջին բացատրության մեջ առկա է *no* մասնիկը, որը բացահայտ կերպով արտահայտում է տվյալ բառի ժխտականությունը: Երկրորդ բացատրության մեջ, մինչդեռ, ժխտականությունը մատնանշվում է *without* բառի միջոցով: Ուստի՝ *The forest was bald in winter* (Կենդանի խոտք), նշանակում է՝ “*the forest was not covered with trees in winter*”:

Դիտարկենք *without* բառի բառարանային սահմանումը.

without prep. adv.

- prep. 1. not having, experiencing or showing sth.;
2. not in the company of somebody;
3. not using or taking sth.;
4. ~ (sb) doing sth., not doing the action mentioned;

adv. not having or showing sth. /OALD, 2006/

Ինչպես կարելի է նկատել, այս բառի բոլոր բացատրություններն ունեն ժխտական իմաստ, դրանցից յուրաքանչյուրում առկա է *not* ժխտական ցուցիչը: Ներկայացնենք հետևյալ օրինակը. *Without saying so in words, he intimated that it would be good if Buk accompanied him to the window that overlooked the forest* (Michener, Poland, p. 15).

Այստեղ, որ *Without saying so in words*, նշանակում է՝ *He did not say so in words but he intimated that it would be good if Buk accompanied him to the window that overlooked the forest.*

Նշված նախադասության երկրորդ տարբերակն ավելի երկար է, մինչդեռ առաջին տարբերակն ավելի կարճ է և, չնայած հաստատական կառուցվածքին, արտահայտում է միևնույն ժխտական իմաստը: Հատկանշական է, որ ներակա ժխտական իմաստով ասույթները, որպես կանոն, ավելի կարճ են, քան արտակա ժխտմամբ ասույթները, ինչը թույլ է տալիս հաղորդակցման ընթացքում խուսափել լրացուցիչ կամ «ավելորդ»

բառերի կիրառումից: Հետևաբար, կարելի է եզրակացնել, որ լեզվի «տնտեսման» առումով ոչ բացահայտ ժխտումով ասություններն ավելի նախընտրելի են:

Յուրահատուկ իմաստային բնույթ ունի *only* բառը, որի բառարանային բացատրությունը հետևյալն է.

- only* adj. 1. used to say that no other or others of the same group exist or are there;
 2. used to say that sb/sth. is the best and you would not choose any other;
 adv. 1. nobody or nothing except;
 2. in no other situation, place, etc. /OALD, 2006/.

Այսպես, օրինակ՝ *The Pleidas are seven stars, but only six are seen* (Michener, Poland, p. 126). այստեղ *but only six are seen* նշանակում է՝ *seven stars are not seen, one star is not seen*:

Հատկանշական է, որ *only* բառի գործածությունը բազմաբնույթ է ներակա ժխտում արտահայտելիս. *not* բառի հետ հանդես գալով *only* բառը ժխտական իմաստ չի արտահայտում, այլ մատնանշում է այս կամ այն հատկանիշի տարբերությունը: Այսպես՝ հետևյալ նախադասությամբ խոսողը մատնանշում է մի երրորդ անձի դրական հատկանիշը՝ ավելացնելով մեկ ուրիշը. *He was not only kind but also light-hearted* (Կենդանի խոսք):

Օ. Եսպերսենը նշում է, որ քանակ ցույց տվող բառերը և, հատկապես *once* բառը, “*not*” ժխտական ցուցիչի հետ հանդես գալով՝ արտահայտում են հաստատական իմաստ: Հետևաբար՝ *not once* բառակապակցությունը, տրամաբանորեն ավելի հավանական է, որ կնշանակի «ավելի շատ քան...» (twice, three times և այլն) /Есперсен, 1958: 214/:

Հատկանշական է, որ որոշ բառերի ժխտականությունը, համեմատաբար, ավելի կանխատեսելի է, քանի որ դրանց ժխտական իմաստն ավելի բացահայտ է: Նման բառեր են՝ *fail, stop, without* և այլն: Ավելին, նշված բառերը, որպես ժխտման իմաստային բաղադրիչներ առկա են ժխտական ներիմաստով բառերի բառարանային սահմանումներում: Այսպես՝ *fail* բառը, ունենալով ներակա ժխտական իմաստ, շատ բառերի բառարանային սահմանումներում հանդես է գալիս որպես ժխտական ներիմաստի կրող (օրինակ՝ *omit, forget, miss, defeat* (n) և այլն): Այն բառարանում սահմանվում է հետևյալ կերպ՝

- fail* v. 1. to not be successful in achieving something;
 2. to not do sth. ;
 3. to not pass a test or exam; to decide that sb/sth. has not passed a test or exam;
 4. to stop working = to not work any more;

5. to become weak = to not have much power;
6. to disappoint sb; to be unable to help when needed;
7. to not be enough when needed or expected;
8. to be unable to continue. /OALD, 2006/

Ինչպես կարելի է նկատել, վերոհիշյալ բառարանային սահմանումներից բոլորը ժխտման արտակա ցուցիչներ են պարունակում, բացառությամբ չորրորդ և հինգերորդ իմաստների, որտեղ ժխտականությունն արտահայտված է stop և weak ժխտական ներիմաստով բառերի միջոցով: Այստեղ ժխտական իմաստի բացահայտումը կատարվում է բառային փոխակերպման միջոցով, քանի որ stop և weak բառերը ժխտական կառուցվածք չունեն:

Քննենք *omit* և *forget* բառերի բառարանային սահմանումները.

omit v. 1. to fail to do something;

2. to exclude sth.; to leave sth. out.

forget v. 1. to fail to remember or recall something; to lose the memory of sth.;

2. (a) to fail to remember to do sth.; to neglect sth.;

(b) to fail to remember to bring, buy, etc sth. or look after sth./sb;

3. to stop thinking about sb/sth.; to put sb/sth. out of one's mind.

/OALD, 2006/

Ինչպես տեսանք, *omit* բառի բառարանային սահմանման առաջին իմաստը, ինչպես նաև *forget* բառի առաջին և երկրորդ իմաստները տրվում են հենց *fail* բառի միջոցով: Այսպես, աստիճանական փոխակերպումների արդյունքում ստանում ենք բառի այնպիսի սահմանում, որտեղ առկա է ժխտական ցուցիչը. *forget* → to fail to remember or recall something; *fail* → to not be successful in achieving something, ուստի *forget* կնշանակի՝ to not be successful in remembering:

Ժխտական ներիմաստով բառերի բառարանային բացատրությունների ուսումնասիրությունը և դրանց բնորոշ իմաստակառուցվածքային առանձնահատկությունների վերլուծությունը թույլ է տալիս ժխտական ներիմաստով բառերը տարբերակել *ըստ ներակայության աստիճանի*: Այսինքն՝ որոշարկել, թե որքանով է ներակա տվյալ բառի ժխտական իմաստը: Մեր ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ներակա ժխտական իմաստով բառերի «ժխտականության աստիճանը» տարբեր է՝ կախված ժխտական իմակի «քողարկվածության» կամ «ներակայության» աստիճանից, այն է՝ թե ինչ բառերով է սահմանվում տվյալ բառը բառարանում: Հիմք ընդունելով ժխտական իմաստի քողարկվածության աստիճանը՝ ներակա ժխտական իմաստով բառերը կարելի է դասակարգել երկու խմբի՝ **ամբողջովին ներակա** և **մասնակի ներակա**:

Ամբողջովին ներակա են այն բառերը, որոնց բառարանային բացատրության մեջ առկա չէ որևէ ժխտական ցուցիչ: Այս բառերը բառա-

րանում սահմանվում են այնպիսի բառերի գործածմամբ, որոնց կազմում առկա չեն կառուցվածքային ժխտական ցուցիչներ և միայն աստիճանական փոխակերպումների շնորհիվ է արտահայտվում դրանց ժխտականությունը: Նման բառեր են՝ *prevent, quit, setback, privation, void, cease, instead* և այլն: Այս բառերի բառարանային բացատրություններում ժխտական իմաստի բացահայտումն ավելի խորքային վերլուծություն է պահանջում, քանի որ սահմանումը տրվում է ոչ թե ժխտական բառի կամ ժխտական ցուցիչ պարունակող բառի միջոցով, այլ ներակա ժխտական իմաստով բառի կիրառմամբ: Օրինակ՝

prevent v. to stop sb from doing sth.; to stop sth. from happening. /OALD, 2006/

Ինչպես կարելի է նկատել, այս բառի սահմանումը կատարվում է *stop* բառի միջոցով և առկա չէ որևէ բացահայտ ժխտական ցուցիչ: *Prevent* բառի իմաստը կարելի է ընկալել վերլուծելով *stop* բառի նշանակությունը: Ստորև ներկայացնենք *stop* բառի բառարանային բացատրությունը.

- stop v.* 1. to no longer move; to make sb/sth. no longer move;
 2. to no longer continue to do sth.; to make sb/sth. no longer do sth.;
 3. to end or finish;
 4. to prevent sb from doing sth;
 5. to end an activity for a short time in order to do sth.;
 6. to no longer work or function;
 7. to stay somewhere for a short time, especially at sb's house;
 8. to prevent money from being paid;
 9. to block, fill or close a hole, an opening, etc. /OALD, 2006/

Այս բառի բոլոր բացատրությունները ժխտական են, բացառությամբ յոթերորդ իմաստի (to stay somewhere for a short time), որում ժխտականություն չի արտահայտվում: Թեև համապատասխան համատեքստում *stay* բառը նաև ժխտական իմաստ է արտահայտում, քանի որ վերջինիս բառարանային սահմանումը հետևյալն է՝ to continue to be in a particular place for a period of time without moving away /OALD, 2006/: Ինչպես կարելի է նկատել, այս բառի ժխտականությունը միայն առաջին, երկրորդ և վեցերորդ իմաստներում է բացահայտ: Մյուս իմաստների ժխտական իմակը «բացվում» է բառային փոխակերպման միջոցով, քանի որ դրանց բացատրությունները տրվում են ոչ բացահայտ ժխտական բառերի միջոցով (to end, to finish, to prevent, to block, to close):

Instead բառը նույնպես ժխտական իմաստ է արտահայտում, թեև նշված բառի բառարանային բացատրության մեջ առկա չէ որևէ ժխտական ցուցիչ.

instead adv. in the place of sb/sth. /OALD, 2006/

Հանդես գալով համապատասխան համատեքստում՝ այն կարող է ենթադրել ժխտում. “*Instead of slowing his horse he spurred it*” (Michener, Poland, p. 233). նշանակում է՝ “*he did not slow his horse*”:

Մասնակի ներակա են այն բառերը, որոնց բառարանային սահմանման մեջ ժխտականությունն արտահայտված է անմիջապես ժխտական բառի կամ ցուցիչի կիրառությամբ՝ *evasive, aloof, bald, dry, diffuse, loath, oblivious, nude, obscure, trivial, to object, to forget, to omit, lack* և այլն: Օրինակ՝ *evasive adj.* not willing to give clear answers to a question. /OALD, 2006/

Համատեքստից դուրս այս բառը կարող է ոչինչ չհուշել ժխտականության մասին, սակայն որոշակի խոսքային կամ տեքստային իրադրության մեջ դրա իմաստն ավելի պարզորոշ է դառնում և տրամաբանական ու իմաստային վերլուծության շնորհիվ հնարավոր է դառնում ճիշտ ընկալել փոխանցվող միտքը. *I tried to draw her out about the shooting. She was evasive* (Rawlings, Cross Creek, p. 195): Այս օրինակում *She was evasive* նախադասությունը համարժեք է՝ *She was not willing to give clear answers* մտքին: Նշված երկու նախադասությունները հնարավոր է նաև միմյանց կապել *but* շաղկապի միջոցով, որն ավելի ընդգծում և սաստկացնում է իմաստային հակադրությունը երկու ասույթների միջև՝ *I tried to draw her out about the shooting but she was evasive*: Թեև բերված օրինակում բացակայում է *but* շաղկապը, այնուամենայնիվ, համատեքստը ենթադրում է վերջինի «քողարկված» իմաստի առկայությունը. սա նպաստում է, որ *evasive* բառի ժխտական ներիմաստն անմիջապես բացահայտվի և ընկալվի:

Հետևապես՝ *The letter failed to arrive in time* (Կենդանի խոսք), կնշանակի *The letter did not succeed in arriving in time*:

Կամ, *The Government had been corrupt; it had failed to protect the nation* (Michener, Poland, p. 14): Ակնհայտ է, որ *it had failed to protect the nation* նշանակում է՝ *it had not succeeded in protecting the nation*:

Object բառը ևս պատկանում է մասնակի ներակա ժխտական իմաստով այն բառերի շարքին, որոնց միջոցով ոչ բացահայտ ժխտական իմաստ է արտահայտվում. *object* բառի բառարանային բացատրությունը հետևյալն է.

object v. to say that you don't agree with, disapprove or oppose sth. /OALD, 2006/

Հետևապես, եթե *to object* նշանակում է “to say that you don't agree”, ուրեմն՝ իմանալով այս բառի բացատրությունը, հստակ կարելի է տարբերակել վերջինի դերը ցանկացած խոսքային միջավայրում կամ ասույթում. “*Some historians had objected to the demolition of walls which reached back almost a thousand years*” (Michener, Poland, p. 307).

Այստեղ՝ *Some historians had objected to the demolition of walls* ասույթի իմաստը համարժեք է՝ *Some historians had not agreed to the demolition of walls* նախադասության իմաստին:

Նշված վերլուծությունները թույլ են տալիս համոզվել, որ այս բառերի ներակա ժխտականությունն արտահայտված է դրանց իմաստային կառուցվածքում և ընկալվում է միանշանակ: Հետաքրքրական է, որ ներակայություն ունեցող ասույթների ժխտական իմաստը որքան «քողարկված» է, այնքան էլ պարզ է ու ակնհայտ:

Dry բառը նույնպես պատկանում է այս շարքին, և պակաս չէ վերջինի դերը ժխտում արտահայտելու գործում: Այն ունի հետևյալ իմաստը.

dry adj. not wet, damp or sticky, without water or moisture. /OALD, 2006/

Հետևապես՝ [...] *the cow was nearly dry* (Rawlings, Cross Creek, 183), նշանակում է *the cow didn't have milk*:

Այսպիսով, ժխտում արտահայտելու գործում մեծապես կարևորվում է ներակա ժխտական իմաստ պարունակող բառերի դերը: Վերջինների դերը կարևոր է հատկապես այն պատճառով, որ դրանք խոսողին հնարավորություն են ընձեռում ոչ բացահայտ, անուղղակի կերպով ժխտել կամ անհամաձայնություն հայտնել՝ խուսափելով ուղղակի միջոցներով զրուցակցին հակադրվելուց: Շատ հաճախ խոսքային հաղորդակցման ժամանակ զրուցակցին ուղղակիորեն հակադրվելը և, փոխարենը, սեփական կարծիքը հայտնելը այնքան էլ պատեհ չէ, սակայն ցանկություն ունենալով առարկություն հայտնել կամ ժխտել, խոսակիցները հաճախ ձգտում են կիրառել այնպիսի միջոցներ, որոնք և՛ կտրուկ չեն հնչի, և՛, միևնույն ժամանակ, կարտահայտեն ժխտում:

Լեզվում հանդիպում ենք նաև ներակա ժխտական իմաստ արտահայտող բաղադրյալ բառերի, որոնք նույնպես կիրառվում են ժխտական իմաստ արտահայտելու նպատակով: Թեև վերջինների թիվը լեզվում մեծ չէ, այնուամենայնիվ, հարկ ենք համարում նշել դրանց առկայության մասին, քանի որ դրանք նույնպես պատկանում են ներակա ժխտական իմաստ արտահայտող այն բառերի շարքին, որոնք լայն կիրառություն ունեն: Այսպիսով, ժխտական ներիմաստով բաղադրյալ բառեր են, օրինակ՝ *after-thought, foot-loose, backhanded, house-bound, absent-minded, empty-headed, ill-mannered* և այլն: Այս շարքին պատկանող բառերի բառարանային բացատրությունները ժխտական են: Օրինակ՝

after-thought a thing that is thought of, said or added later, and is often not carefully planned. /OALD, 2006/

foot-loose adj. free to go where you like or do what you want because you have no responsibilities. /OALD, 2006/

backhanded adj. having a meaning that is not directly or clearly expressed, or that is not intended. /OALD, 2006/

house-bound adj. unable to leave your house because you cannot walk very fast as a result of being sick or old. /OALD, 2006/

Վերոհիշյալ բառերը նույնպես կարող են դասակարգվել ըստ ներակայության աստիճանի, քանի որ դրանցում ժխտականությունը լինում է շատ կամ քիչ քողարկված՝ շնորհիվ տվյալ բառը կազմող բաղադրիչների իմակի: Այն է՝ բաղադրյալ բառերի շարքում նույնպես առանձնանում են բառեր, որոնց քողարկվածության աստիճանն, ի տարբերություն մյուս բաղադրյալ բառերի, ավելի խորքային է: Ուստի ժխտական ներիմաստով բաղադրյալ բառերի ժխտականությունը նույնպես կարող է լինել ամբողջովին ներակա և մասնակի ներակա: Օրինակ՝ *empty-headed, ill-mannered, absent-minded, house-bound* բառերի ժխտականությունն ավելի բացահայտ է, քանի որ դրանցում *empty, ill, absent, bound* բաղադրիչները որպես ժխտականության ցուցիչ են հանդես գալիս՝ ունենալով ժխտական ներիմաստ, մինչդեռ *after-thought, back-handed* բառերի ժխտականությունն ավելի քողարկված է, քանի որ դրանց առանձին բաղադրիչները հաստատական ներիմաստով բառեր են:

Այսպիսով, բոլոր ներակա ժխտական իմաստով բառերին միավորում է մեկ ընդհանուր հատկություն. դրանք ժխտական իմաստ են արտահայտում՝ չունենալով որևէ արտակա ժխտականության ցուցիչ: Մյուս կողմից, ժխտական ներիմաստով բառերի բնույթը հակասական է այն առումով, որ դրանց իմաստ-կառուցվածք կապը միանշանակ չէ: Ժխտական ներիմաստով բառերի քննությունը ցույց է տալիս, որ հաստատական կազմը կարող է ժխտական իմաստ արտահայտել, իսկ ժխտական կառուցվածքով կարող է փոխանցվել հաստատական իմաստ: Մեկ այլ հատկանիշ, որ բնորոշ է ժխտական ներիմաստով բառերին, այն է, որ նշված բառերի մի մասը բառարանում սահմանվում է անմիջապես ժխտական բառի կամ ցուցիչի միջոցով: Ժխտական ներիմաստով բառերի մյուս խումբն առանձնանում է նրանով, որ դրանց քողարկվածության աստիճանն ավելի բարձր է: Այսինքն՝ այս խմբին դասվող բառերի բառարանային բացատրությունը տրվում է մեկ այլ ներակա ժխտական իմաստով բառի միջոցով: Յուրաքանչյուր բառ յուրովի իմաստային արժեք է ներկայացնում, ուստի ներակա ժխտական իմաստ արտահայտելիս՝ մեծապես կարևորվում է համապատասխան բառերի ընտրությունը: Հետևապես, որքան հարուստ է բառապաշարը, այնքան խոսողն ավելի մեծ հնարավորություններ ունի տարբեր բառերի կիրառմամբ՝ անուղղակի ձևով մերժելու որևէ առաջարկ կամ ոչ բացահայտ կերպով ժխտելու որևէ միտք:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Chomsky N. Form and meaning in natural language // *Communication. A discussion at the Nobel performances* (ed. by Rolansky J. D.). Amsterdam: North Holland Press, 1969.
2. Clark H., Lucy P. Understanding what is meant from what is said: A study in conversationally conveyed requests // *Journal of verbal learning and verbal behaviour*, 14, 1. London, 1975.
3. Fodor J. A., Katz J. J. The Structure of Language: Readings in the Philosophy of Language. New Jersey: Prentice Hall, 1964.
4. Horn L. R. A natural history of negation. Chicago: University of Chicago Press, 1989.
5. Jespersen O. A Modern English grammar on historical principles, part 6: Morphology. London, 1942.
6. Klima E. S. Negation in English // Fodor J.A., Katz J.J. (eds.) *The structure of language*. New Jersey: Prentice-Hall, 1964.
7. Ladusaw W. A. Expressing negation // Barker C., Dowthy D. (eds.) *Proceedings of the Conference on Semantics and Linguistic Theory*, 1992, v. 2.
8. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A comprehensive grammar of the English language. Longman, 1985.
9. Есперсен О. Философия грамматики. Москва: Изд. иностр. лит., 1958.

SOURCES OF LANGUAGE DATA

1. Oxford Advanced Learner's Dictionary /OALD/, new 7th edition. Oxford: Oxford University Press, 2006.
2. Michener J.A. Poland. New York, 1983.
3. Rawlings M.K. Cross Creek. New York: Macmillan Publishing Company, 1983.

С. САРОЯН – О некоторых особенностях слов с имплицитным отрицанием. – Имплицитное отрицание проявляется на разных уровнях языка. В данной статье рассматриваются лексические способы выражения имплицитного отрицания, комплексное исследование которых позволяет выявить их семантические особенности. Учитывая степень “скрытности” отрицания, слова с имплицитным отрицанием можно разделить на две группы: полностью отрицательные и частично отрицательные. Основой для данной классификации служит степень имплицитности отрицательности, которая выявляется при

лексической трансформации и ступенчатой идентификации словарных дефиниций.

Ключевые слова: имплицитное отрицание, маркер отрицания, словарная дефиниция, отрицательная семема, степень имплицитности, полностью имплицитные слова, частично имплицитные слова

S. SAROYAN – *Implicit Negation and Word Meaning.* – Implicit negation can be manifested on different levels of language. The present paper is devoted to the analysis of lexical means of expressing implicit negation. A comprehensive study of words with implicit negative meaning shows that they can be classified semantically according to the degree of implicitness into two groups: completely implicit and partially implicit. This classification is based on a gradual identification of dictionary definitions.

Key words: implicit negation, negative marker, negative sememe, degree of implicitness, completely implicit, partially implicit, dictionary definition

Ներկայացվել է՝ 30.10.2020
 Երաշխավորվել է ԵՊՀ Անգլերենի թիվ 2 ամբիոնի կողմից
 Ընդունվել է տպագրության՝ 20.11.2020